

Er galskapen alltid irrasjonell?

Er det lettere å leve med Anders Behring Breivik som en rasjonell, men politisk avvikende, forbryter? Eller er det mulig å se hvordan hans handlinger er rasjonelle ut fra et sykt sinn, at den tilsynelatende rasjonaliteten i planene og utførelsen ikke nødvendigvis gjør ham noe mindre syk?

De sakkyndige har talt og erklært Anders Behring Breivik strafferettslig utilregnelig. I kommentarer og artikler gis det uttrykk for både overraskelse, motstand og støtte til denne konklusjonen. Forundringen kan se ut til å dreie seg om motsetningen en del opplever mellom psykisk lidelse og rasjonelle handlinger. Breiviks tilsynelatende godt kalkulerte og reflekterte plan og utførelse av denne, kan for mange virke uforenlig med alvorlig psykisk lidelse.

Det glade vanvidd

Psykiske lidelser har vært belemret med et betydelig stigma over lang tid. Bilder av galskapen som det dyriske og ukontrollerbare vanvidd har floreret. Den kaotiske og grenseløse pasienten har for mange vært selve definisjonen på galskap. Amerikanske filmer og tv-seriers fremstilling av bleke ansikter som stikker ut av en lurvete morgenkåpe, pasienter som dunker hodet i veggen eller sitter på huk og rigger, utgjør den mer dystre fremstillingen av hvordan virkeligheten kan være bak psykiatriens lukkede dører.

Frykten for å bli avskrevet

Det er ikke rart at folk kan vegre seg for komme under psykiatriens paraply, når bildet av psykiske lidelser er den nærmest klovneaktige galskapen. Breivik har ifølge norske medier, fryktet dette selv. Den hysteriske og maniske eller den sinte som føler seg forfulgt, stereotypiene som mange er kjent med, anerkjennes ikke som rasjonelle mennesker. For alle som ønsker å bli hørt og tatt på alvor, vil det kunne utgjøre en risiko for å bli avskrevet og få en diagnose som assosieres med nevnte stereotyper.

Ikke nødvendigvis en motsetning

Men hva om psykiske lidelser ikke ekskluderer enhver mulighet for rasjonalitet? Hva om det ikke nødvendigvis er en motsetning mellom å ha en alvorlig psykisk lidelse og å handle rasjonelt i enkelte sammenhenger? Rasjonaliteten i ulike psykiske lidelser er kanskje ikke så ulik det normale som det kan være fristende å tro. Det kan i begge tilfeller handle om målrasjonalitet der ulike handlingsalternativer vurderes opp mot et ønsket utfall. Det kan naturligvis stilles spørsmål ved det rasjonelle og normale i vurderingen av hvilke handlingsalternativer som er aktuelle og begrunnelsen for å velge et av dem.

Fra politisk til psykisk vanvidd

Grunnlaget for de sakkyndiges diagnostisering av Breivik diskuteres i media ut fra begrenset tilgang på opplysninger. Det stilles blant annet spørsmål ved om det nå vil skapes presedens for å diagnostisere ekstremistiske overbevisninger som vrangforestillinger. En mulighet er å se på forskjellige overbevisninger og vrangforestillinger som ulike punkter langs en linje. Da blir det ikke et enten-eller med tanke på å avgjøre om det dreier seg om politisk eller psykisk vanvidd.

Grensen mellom funksjon og sykdom

En sykdomsdefinisjon som tar utgangspunkt i hvorvidt overbevisninger er forenlige med å fungere i samfunnet, åpner for å se at ekstremisme inntil en viss grad kan vurderes som normalt, om enn normalt for et mindretall av befolkningen. Når overbevisningene i alvorlig grad reduserer personens evne til å ta vare på seg selv og fungere i et fellesskap med andre mennesker, kan man si at grensen til det sykelige overskrides, og vrangforestillingene overtar.

Hva kan allmennheten leve med?

Behovet for å se gjerningspersonen straffet for sine forbrytelser kan være sterkt. Samtidig kan vi vanskelig forstå at et normalt og friskt menneske er i stand til å utføre slike handlinger. Vi slites mellom trangen til å erklære ham ”frisk nok” til fengselsstraff, og den åpenbare urimeligheten som ligger i å straffe en person som er alvorlig psykisk syk.

Høgskolelektor Jeanette Varpen Unhjem er sykepleier og har mastergrad i kriminologi. Har videreutdanning i voldsrisikovurdering og –håndtering, og har tidligere arbeidet i sikkerhetspsykiatrisk avdeling på Gaustad i Oslo. Nå studieårsleder på førsteåret av sykepleierutdanningen ved Høgskolen i Molde.